

viseen teologiaan ja vasemmistoliberaaliin politiikkaan. Tämä on karkea jako, joka ei tietenkään sovi jokaiseen tutkijaan. Esimerkiksi lopunajallista Jeesusta kannattava E. P. Sanders edustaa pikemminkin teologisesti ja poliittisesti liberaalia siipeä. Borg sen sijaan sopii erinomaisesti tähän jaotteluun.

Kristinuskon sydän on progressiivisen teologian kansanversio. Kirjassaan Borg asemoi itsensä nousevaan, progressiiviseen paradigmaan ja vertaa sitä varhaisempaan, konservatiivisempaan paradigmaan. Vertailu on dualistinen, mutta ei hyökkäävä. Borg välttää varhaisemman paradigman poleemista leimaamista, mutta tekee selväksi, mitä heikkouksia hän näkee siinä.

Borgin kirjaa voi pitää apologettisena. Hän katsoo, että länsimaissa tapahtuva irtautuminen kristinuskosta johtuu pitkälti siitä, että ihmiset eivät voi enää uskoa varhaisemman paradigman opettamalla tavalla. Borg uskoo, että nouseva paradigma voisi taas tehdä kristinuskon mielekkääksi sekularisoituneiden arvostelijoiden silmissä.

Borg on vakuuttunut, että uskollle ei ole älyllisiä esteitä, ja haluaa intohimoisesti levittää omaa visiotaan. Raamattu on Borgille metaforinen kertomus, jota ei tule lukea raporttina historiasta. Ihmisen ei tarvitse ajatella, että maailma on luotu kuudessa päivässä. Ylipäänsä usko ei ole tiettyjen ajatusten totena pitämistä, vaan luottamusta. Raamatun teksti on sakramentaalista niin, että se välittää Jumalan todellisuuden meille.

Borg arvostelee myös varhaisemman paradigman yksilökeskeistä ja tuonpuoleista pelastuskäsitystä. Borg korostaa, että pelastus tapahtuu jo nyt ja näkyy yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden vaatimuksena. Jumala ei tee interventioita maailmaan muuttaakseen sitä, vaan se on uskovien tehtävä. Näkemykset ovat ilmiselvästi yhteydessä Borgin varhaisempien historian Jeesus -tutkimusten kanssa.

Yhdessä kohdassa Borg aiheuttaa varsin ristiriitaisen reaktion. Hän katsoo, että kaikki uskonnot johtavat samaan päämäärään, kuten eri puolilta vuorta nousevat polut vievät samalle huipulle. Herää kysymys, onko Borg ajatellut asiaa aivan loppuun asti. Ku Klux Klanin uskonnollisuuden hän kuitenkin hylkää vääränä. Jotkin polut eivät siis sittenkään vie huipulle.

Ajatus kaikkien uskontojen viemisestä samaan päämäärään lyö korvalle myös Borgin apologettista tendenssiä. Jos jokainen voi löytää huipulle omaa tietään, miksi sekularisoitunutta amerikkalaistakaan pitäisi kutsua kristinuskon piiriin?

Borgin nousevaa paradigmaa on turha syyttää siitä, että se ohittaisi teologian ja keskittyisi vain etiikkaan. Borg ei ole luopumassa uskosta, Raamatusta, Jeesuksesta tai mistään muustakaan. Kyse on uudesta tulkinnasta. Borgin visio on syvästi hengellinen. Sitä ei voi kieltää, olipa hänen yksittäisistä näkemyksistään mitä tahansa mieltä.

NIKO HUTTUNEN, DOS.

JUSSI JUNNI (TOIM.)

Pyhä Henki varhaiskristillisessä teologiassa. *Studia Patristica Fennica* 3. Helsinki: Suomen patristisen seura 2015. 147 s.

Nuoren Suomen patristisen seuran vuosikirja on lajissaan kolmas. Se pureutuu muutaman artikkelin voimin laajaan ja kompleksiseen Pyhää Henkeä koskevaan teologiaan myöhäisantiikissa. Kaikkiaan erityisaiheisiin keskittyviä artikkeleita on viisi, johdannon lisäksi. Kokoelman painopiste on varsin itäinen, ja täyteläistä latinalaista pneumatologiaa kirjasta on turha etsiä.

Varhaiskristillisen pneumatologian yksityiskohtia edeltää Juha Pih-

kalan laatima lyhyt johdantoartikkeli, jonka pohjakertomuksena on Pyhän Hengen trinitaarisen aseman täydentyvä evoluutio. Primitiivisistä ja ”häälyvistä” juurista päädytään neljännen vuosisadan lopulla vihdoin Pyhän Hengen koko kuvaan. Pihkala nimittää varhaisinta kristillistä pneumatologiaa ”epäsymmetriseksi” ja Konstantinopolin (381) teologiaa kolmannelta persoonasta ”symmetriseksi”. Näiden välivaiheeksi Pihkala piirtää Apostolisten isien ja Lactantiuksen edustaman henkikristologian, jossa jumalallinen henki nähdään ennen muuta Kristuksen täyttävänä henkenä ja jumaluutena. Johdantoartikkeli päättyy Konstantinopolin muotoiluihin ikään kuin valmiiseen ja kypsään lopputulokseen: ortodoksinen, symmetrinen kolminaisuus on saatu valmiiksi. Pihkalan johdanto tarjoaa tarpeellisen, joskin ymmärrettävän suppean taustan siitä seuraaville detajartikkeleille. Lukijan pääteltäväksi jätetään, miksi Konstantinopolin jälkeistä ja läntistä pneumatologiaa käsitellään johdannossa ja koko kokoelmassa niin vähän.

Pihkalan avausta seuraa siro antologia eli kukkakimppu sievästi eri suuntiin taittuvia pneumatologisia erillistutkimuksia. Niiden aiheet ulottuvat itäsyrialaisesta mystiikasta reliikkien teologiaan. Lukija saa niiden kautta esoteerisia pilkahduksia myöhäisantiikin pneumatologiaan, mutta kuten monesti on tieteellisten artikkelikokoelmien vaivana, koherentin kokonaisuus havainnointi on niiden pohjalta varsin työlästä.

Serafim Seppälä kuvaa itäsyrialaista pneumatologiaa (mm. Iisak Niniveläinen, Johannes Viiniköynnös, Simeon Armorikas) selkeän jäsennyksen avulla neljästä eri näkökulmasta. Pneumatologia ilmenee Seppälän lähteissä kielifilosofisena, antropologisena, dogmaattisena ja elämäkokemuksellisena. Seppälä siteeraa lyyriisiä askeettisia tekstejä, joiden analysointi eksaktein käsittein vaikuttaa haastavalta. Pyhän

Hengen teologiaa tehdään apofaattisen ”lingvistisen suhteellisuusteorian” pohjalta; ”millään sisäisen elämän termillä ei ole ’tarkkaa’ tai ’oikeaa’ merkitystä” (s. 31). Seppälän artikkeli päättyy hienoon kuvaukseen itäsyrialaisen hurmoksellisen teologian epistemologiasta ja eskatologiasta. Hengellinen kokemus askeeteille on ”tulevan maailman” välittömän tiedon koskettamista. Siinä maailmassa ei tarvita kieltä eikä merkkejä Jumalan totaalisen todellisuuden koskemiseen.

Antoine Lévy vertailee Bruce Marshallin artikkelin pohjalta (1995) ja osin sitä kritisoiden Tuomas Akvinolaisen ja Gregorios Palamaksen teologiaa Pyhästä Hengestä. Lévy pyrkii osoittamaan, että näiden keskiaikaisten(!) idän ja lännen teologioiden lausumat Pyhän Hengen persoonasta ja ajallisista vaikutuksista kristityn elämässä (luotu armo vai luomattoman armon energia; *theosis* habituksena vai Pyhän Hengen luomattomana hypostaattisena lahjana) ovat näennäisestä vastakkaisuudestaan huolimatta symmetrisiä. Vastakkaisuuteen perustuva samankaltaisuutta Lévy käsittelee luonnontieteistä lainaamansa ”peilisyymmetrian”(mirror symmetry) käsitteen avulla ja katsoo, että ekumeenisissa oppikeskusteluissa tällaisten symmetrioiden etsintä olisi hedelmällisempää kuin *tertium quid*-tyyppinen metodologia, jossa haetaan eri mieltä oleville osapuolille sopivia oppimuotoiluja.

Mikael Sundkvistin artikkelissa Markus Askeetin kasteteologias- ta palataan Marshallista ja keskiajalta takaisin myöhäisantiikin pneumatologioihin. Taustalla on itäinen kiista kasteen vaikutuksesta kristityssä: poistaako kaste Aadamin synnin kokonaan vai häviääkö tuo synty vasta yksilön kilvoittelun kautta? Markusen *positio* edustaa tietyyppistä kognitiivista terapiaa: askeetin kokemukset synnin todellisuudesta omassa itsessään tulee alistaa Galatalaiskirjeen ja Roomalaiskirjeen toetuslauseille siitä, mitä kasteessa ta-

pahtuu (so. synty poistetaan kokonaan). Markus Askeetin Paavali-tulkinta edustaa kantaa, jossa Roomalaiskirjeen seitsemäs luku nähdään ei-uskovan ihmisen ahdistuneena kokemuksena taistelussa synnin valtaa vastaan. Sundkvistin artikkeli valottaa myös Markusen tapaa soveltaa Paavalin retoriikkaa oman kontekstinsa oppikiistoihin.

Marko Mäkinen paneutuu artikkelissaan Polykarpoksen marttyyriin. Mäkinen esittelee kiinnostavalla ja ansiokkaalla tavalla myöhäisantiikin marttyyrikultin ja reliikkiteologian piirteitä ja pohtii, onko varhaisessa marttyyriossa kenties jo nähtävissä myöhemmän kehityksen juuria. Mäkinen tarkastelee reliikkien kunnioitukseen liittyneitä topoksia ja teologisia teemoja: hyvää tuoksua Pyhän Hengen läsnäolon merkinä, marttyyrien jäännösten liittymistä ehtoollisteologiaan ja liturgiaan sekä reliikkien asemaa ruumiillisina pyhityksen välineinä ja pyhyden välittäjinä. Artikkelin tutkimuksellinen ote on vahva, vaikka Polykarpoksen katkelman liittäminen myöhemmään ja robustiin reliikkiteologiaan jäisikin aavistelun asteelle.

Kokoelman päättää Pekka Metson artikkeli Gregorios Nazianzoslaisen (Gregorios Teologi) roolista Konstantinopolia edeltävässä pneumatologian evoluutiossa. Kokoelman ympyrä siis sulkeutuu kauniisti kierrettyään ensin yllättävässä ja varsin spesifeissä pneumatologisissa aiheissa. Metso analysoi Gregorioksen *Puhetta* 31, jossa argumentoidaan Pyhän Hengen jumaluuden puolesta. Kirjoittaja huomauttaa, että teksti on luonteeltaan hahmotteleva ja ilmentää enemmänkin kolminaisuususkoa kuin kolminaisuusoppia (s. 136). Gregorios perustelee Pyhän Hengen persoonallista jumaluutta homoousios-logiikalla: johan Kristuksen persoonakin oli hyväksytty ”samaolemukselliseksi” kuin Isän. Lisäksi Gregorios argumentoi eksegeettisesti ja liturgisesti (*lex orandi*). Samat argumentit löytyvät sisällöllisesti Metson mukaan Konstantino-

polin pneumatologisista muotoiluista.

Pyhä Henki varhaiskristillisessä teologiassa on jännittäviä näkökulmia availeva kokoelma, vaikka artikkelit rönsyävätkin pois tiukan pneumatologisista tai ”varhaiskristillisistä” teemoista. Jotkut kontribuutioista ovat sekundaaritutkimuksen osalta ohuehkoja ja lähenevät näin enemmänkin esseitä kuin tieteellisiä artikkeleita. Olosuhteiden pakkona voitaneen pitää kirjan painottumista itäisen myöhäisantiikin teologieihin ja teksteihin.

TIMO NISULA, TEOL. TRI

RISTO A. AHONEN Tulevaisuuden kirkko. Helsinki: Suomen Lähetyssseura 2014. 240 s.

Dosentti Risto A. Ahonen on kiitettävällä tavalla pitänyt esillä 2000-luvulla missiologisia kysymyksiä suomalaisessa teologisessa ja kirkollisessa elämässä. Hän on käsitellyt lähetystä rajojen ylittäjänä (2003), Jumalan valtakuntaa *Civitas Dei* (2007), kääntymistä missiologisena kysymyksenä (2010) ja maailmanlähetystä tienhaarassa (2013). Kirjassaan *Tulevaisuuden kirkko* Ahonen hahmottaa teoksen nimen mukaisesti kirkon tulevaisuutta, jossa lähetyksellä on ratkaiseva merkitys.

Risto A. Ahonen on Helsingin yliopiston missiologian dosentti, joka on toiminut erilaisissa tutkimus- ja koulutustehtävissä sekä pappina kirkossa. Hänen asiantuntemustaan on hyödynnetty lukuisten kansainvälisten työryhmien työskentelyssä erityisesti Luterilaisessa Maailmanliitossa. Ahosen monipuolinen kokemus ja kansainväliset yhteydet näkyvät hänen teoksessaan.

”Lähetys on kirkolle koko olemassaolon ja uudistumisen edelly-